

ترجمہ دن کرد لیسانتہ مترجم علم خالد

XIX. YÜZYILDA

Türkçe-Kürtçe Bir İlmihâl

Çocuklar için hazırlanmış basit bir dinî kitap olan bu eser İslam'ın temel inanç ve ibadet esaslarını Hanefî fıkhına göre anlatmaktadır.

Son üç sayfası namazda okunan dua ve surelerden oluşmaktadır. Bu kısım sadece Arapça'dır. Geriye kalan kırk beş sayfalık bölümde sağdaki sayfalar Osmanlı Türkçesi, soldaki sayfalar ise onun Kürtçe tercümesidir. Böylece eser iki dilli olmasıyla dikkat çekmektedir.

Mesûd SERFIRAZ

ترجمه دن کرد لیساننه مترجم علم خالدی

Bu yazı, Osmanlı devrinde Mamuretülaziz (Eleziz/Elazığ) vilayetinde H. 1308/M. 1891 yılında basılan *Türkçe'den Kürd Lisânına Mütercem İlmihâldir* adlı Türkçe-Kürtçe kitap hakkındadır. Kitabın bir nüshası İstanbul Beyazıt Devlet Kütüphanesi'nde "Bayazıt 7515" demirbaş numarasıyla kayıtlıdır. Biz de bu nüshayı inceleme imkânı bulduk. Aşağıda bu nüsha temel alınarak eser tanıtılıp tarihi ve siyasi bağlamı üzerine yorum yapılacak, ardından da ilmihâl metninin başlangıç kısmı Latin harflerine aktarılacaktır.

TÜRKÇE-KÜRTÇE BİR İLMİHÂL

Künye sayfasındaki bilgilere göre kitap, Kürt çocuklarının dinî bilgileri öğrenmesini kolaylaştırmak amacıyla Mamuretülaziz vilayeti Meclis-i Maârifinin uygun görmesi, valiliğin emir ve müsaadesi üzerine H. 1308/M. 1891 yılında Mamuretülaziz Matbaası'nda basılmıştır.¹ Adından da anlaşılacağı üzere kitap bir çeviridir ve mütercimi -yine künye sayfasındaki bilgiye göre- Mamuretülaziz İdadî Mektebi tarih-i umumi muallimi Ömer Ferid'dir.

Çocuklar için hazırlanmış basit bir dinî kitap olan bu eser İslam'ın temel inanç ve ibadet esaslarını Hanefî fihhına göre anlatmaktadır.² Son üç sayfası namazda okunan dua ve surelerden oluşmaktadır. Bu kısım sadece Arapça'dır. Geriye kalan kırk beş sayfalık bölümde sağdaki sayfalar Osmanlı Türkçesi, soldaki sayfalar ise onun Kürtçe tercümesidir. Böylece eser iki dilli olmasıyla dikkat çekmektedir.

Eserin Türkçesi oldukça sade ve anlaşılırdır. Kürtçesi için de aynı şey söylenebilir. Metnin okunmasını kolaylaştıran diğer bir faktör de harekeli olmasıdır. Bu hareketler bize kelimelerin nasıl telaffuz edildiğini göstermekte, böylece bizi o devrin Kürtçe telaffuzuna net bir şekilde aşına kılmaktadır. Bu, dilbilimciler için önemli bir kaynaktır. Eserin Kürtçesi ihtiva ettiği ağız özellikleri bakımından

da incelenmeye değerdir. Bilhassa, şive (şüphe), avdaz (abdest), notul (gibi), hulistiyân (kalkmak), damrandên (yummak), jûn (diz) gibi az bilinen kelimeler Kürtçe'nin söz varlığını zenginleştirmesi bakımından önemlidir. Eserin Kürtçesinin epeyce Türkçe kelime de barındırdığını gözlemlemek mümkün: İç (iç), yanlış (yanlış), omiz (omuz), doxrîbûn (doğrulamak), dîmek (demek), bozmiş (bozmuş) gibi. Ayrıca Türkçe'den Kürtçe'ye bire bir çevrilmiş pek çok ibare de vardır: Le nimiyê sekinîn-nimiyê rawestiyân (namaza durmak), qapanmişî erdê bû'ên (yere kapanmak), rûy xa le qible gerandên (yüzünü kibleye döndürmek), sivikce (hafifçe) gibi. Bu durumda kitabı tercüme edenin profesyonel bir çevirmen olmadığını iddia edebiliriz.

ESERİN TARİHİ ÖNEMİ

Kürtçe kitabın tarihi geleneksel olarak elyazmalarına dayanmaktadır. Basım tekniğinin hiç veya yaygın olmadığı devirde kitaplar hattat, kâtip ve müstensihler eliyle çoğaltılırdı. Kürdistan medreselerinde ve başta İstanbul olmak üzere pek çok kültür merkezi şehirlerin tarihî kütüphanelerinde bu türden epeyce kitap mevcuttur. İstanbul'da Süleymaniye ve Millet kütüphanelerinde yaptığım araştırmalarda aralarında Melayê Bateyî'nin *Mewlûd*'ü, Ehmedê Xanî'nin *Nûbihara Biçûkan*'ı,

Selîm Silêman'ın *Yûsif û Zuleyxâ'sı*, Mele Xelîlê Sêrtî'nin *Nebc'ul-Enam*'ı, Nalî ve Melayê Cizîrî'nin *Dîwan*'ları başta olmak üzere 20'ye yakın Kürtçe elyazması tespit ettim. Bu minvalde şunu aktarmadan geçmek istemem: Fatih Millet Kütüphanesi'nde *Nûbihara Biçûkan*'ın enfes bir hatla yazılmış bir nüshası kütüphane kataloguna Arapça-Hintçe diye kaydedilmiştir. Yine Süleymaniye Kütüphanesi'nde bazı Kürtçe elyazmalarının Arapça veya Türkçe diye kaydedilmiş olduğunu gördüm. Bu tür kataloglama hatalarına Türkiye kütüphanelerinde sıklıkla rastlandığından Kürtçe araştırmacısının daha dikkatli olması gerekmektedir.

Kürtçe'nin matbaa ile tanışması XVIII. yüzyıla dayanır. Maurizio Garzoni'nin 1787 yılında

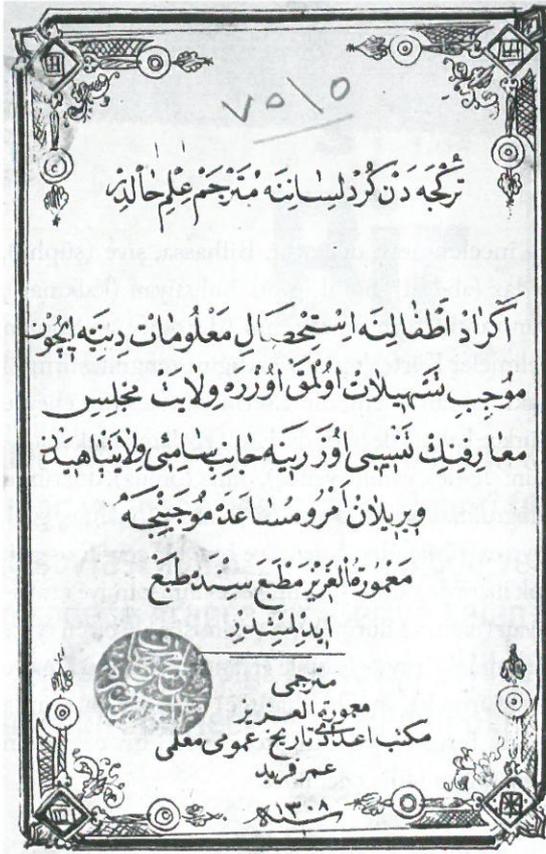
Roma'da basılan *Grammatica E Vocabolario Della Lingua Kurda* adlı eseri bu bağlamda ilktir. Maurizio Garzoni, bu çalışmasından ötürü "Kürdolojinin babası" diye anılır (Rohat, 1991: 29). Daha sonraki yıllarda da Avrupa ve Rusya'da Kürdoloji çalışmaları kapsamında Kürtlere ve Kürtçe'ye dair pek çok kitap basılır.

Osmanlı Devleti'nde basılan ilk Kürtçe kitap ise 1844 tarihli Mewlana Xalid'in divanıdır (Hassanpour, 2005: 297-298). Osmanlı Sultanı Abdülmecid'in emriyle basılan bu kitap Nakşibendî tarikatının Hâlidî kolunun kurucusu Mewlana Xalidê Şarezorî'nin Arapça, Farsça ve Kürtçe şiirlerini ihtiva etmektedir. Padişahın bu divanın basımını emretmesinde Nakşibendî-Hâlidî tarikatına olan ilgisi ve tarikatın İstanbul'da artan etkinliği de önemli rol oynamıştır.³ Osmanlı Devleti'nde Kürtçe kitap basımı süreci matbaanın bu ülkede yaygınlaşmasıyla da doğrudan bağlantılıdır. Bilhassa Tanzimat Fermanı'ndan (1839) sonra matbaa İstanbul dışında da yaygınlaşır; taşrada vilayet matbaaları kurulur. Nitekim *Türkçe'den Kürd Lisânına Mütercem İlmihâldir* kitabı da bir vilayet matbaası olan Mamuretülaziz Matbaası'nın ürünüdür.

1856, 1857, 1872 ve 1891 yıllarında Osmanlı'nın başkentinde Ermeni harfli Kürtçe İncil çevirileri yayımlanır. American Bible Society ve British and Foreign Bible Society gibi büyük misyoner cemiyetleri tarafından neşredilen bu Kürtçe İncil çevirileri başlı başına bir araştırma konusudur.⁴ Yine Ermeni harfli Kürtçe olarak 1861 yılında bir alfabe, 1868 yılında *Dasagirkê Kurmancî*⁵ adıyla bir alfabe-okuma kitabı ve 1880 yılında *Yerkananê Kurmancî*⁶ adıyla bir ilahi kitabı basılır.

Tespit edebildiğimiz kadarıyla Osmanlı Devleti'nde basılan Arap harfli Kürtçe kitapların ikincisi, tanıtmaya çalıştığımız bu ilmihâldir.

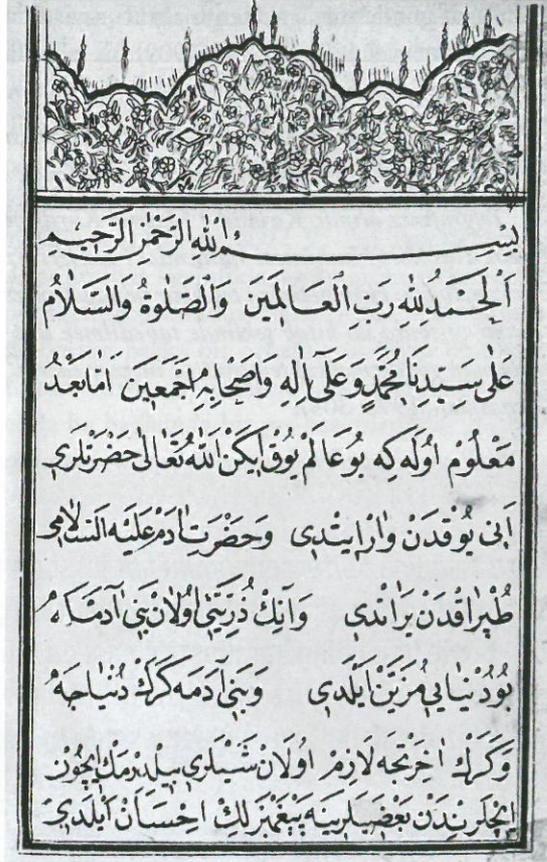
Türkçe'den Kürd Lisânına Mütercem İlmihâldir kitabının kapağı.

TÜRKÇE-KÜRTÇE İLMİHÂL, GELENEKSEL OLARAK MANZUM METİNLERE DAYANAN KÜRTÇE'NİN DÜZYAZI GELENEĞİ İÇİN DE ÖNEMLİ BİR ÖRNEKTİR.

"Kürtçe modern düzyazının başlangıcı Mele Mehmûdê Bazîdî'nin H. 1274/M. 1858-1859 yılında kaleme aldığı 'Adât û Rusûmatnameyê Ekradiye, dönüm noktası ise Mîqdat Bedirxan'ın çıkardığı, aynı zamanda ilk Kürt gazetesi olan Kurdistan gazetesi (1898) kabul edilir. Bu ikisinin arasında bir tarihte basılmış olan ilmihâl, hiç şüphesiz Kürtçe düzyazı tarihinde önemli bir yer tutacaktır."

Türkçe'den Kürd
Lisânina Mütercem
İlmihâldir kitabının
ilk sayfaları.

Malmîsanij (2010: 18) 1899 yılında Diyarbakir'de basılan Mele Ehmedê Xasî'nin Kirdkî/Zazakî *Mewlûd*'ünü Kürdistan'da basılan ilk Kürtçe eser olarak tanıtır ancak 1891 yılında ve Osmanlı Kürdistanı'nın⁷ Mamuretülaziz vilayetinde basılan bu Türkçe-Kürtçe ilmihâlin gün yüzüne çıkmasından sonra bu iddianın gözden geçirilmesi gerekiyor.

Eserin Türkçe'den Kürtçe'ye çevrilmiş ilk kitap olduğunu söylemek için daha fazla ve daha derinlikli araştırmaya ihtiyaç varsa da bu ilmihâlin Türkçe'den Kürtçe'ye çevrilmiş ilk kitaplardan olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz.

Türkçe-Kürtçe ilmihâl, geleneksel olarak manzum metinlere dayanan Kürtçe'nin düzyazı geleneği için de önemli bir örnektir. Kürtçe modern düzyazının başlangıcı Mele Mehmûdê Bazîdî'nin H. 1274/M. 1858-1859 yılında kaleme aldığı⁸ *Adât û Rusûmatnameyê Ekradiye*, dönüm noktası ise Mîqdat Bedirxan'ın çıkardığı, aynı zamanda ilk Kürt gazetesi olan *Kurdistan* gazetesi (1898) kabul edilir. Bu ikisinin arasında bir tarihte basılmış olan ilmihâl, hiç şüphesiz Kürtçe düzyazı tarihinde önemli bir yer tutacaktır.

İlmihâlin Mamuretülaziz gibi bir taşra vilayetinde basılmış olması onun yayılmasını engellediği gibi araştırmacıların gözünden kaçmasına da sebep

Osmanlı Devleti'nde Kürtçe kitap basımı süreci matbaanın bu ülkede yaygınlaşmasıyla da doğrudan bağlantılıdır. Bilhassa Tanzimat Fermanı'ndan (1839) sonra matbaa İstanbul dışında da yaygınlaşır; taşrada vilayet matbaaları kurulur.

olmuştur. Nitekim Mîstefa Nerîman'ın iki yüzyıl gibi geniş bir zaman zarfında basılan Kürtçe kitapların bibliyografyasını içeren *Bibliyografyay dused salî kitêbi kurdi 1787-1986* adlı eserinde bu kitabın künyesi yer almamaktadır. Yine Malmîsanij'in *Türkiye ve Suriye'de Kürtçe Kitap Yayıncılığının Dünü ve Bugünü* adlı eserinde de bu kitap hakkında bilgi bulunmamaktadır.

Türkçe'den Kürd Lisânina Mütercem İlmihâldir Mamuretülaziz'de basılan tek Kürtçe kitap değildir oysa. Harputlu Ömer Avni'nin R. 1328/M. 1912-1913 yılında resmî ruhsatla el-Hac Hurşit Efendi Matbaasında bastırıldığı *Kavaid-i Lisan-ı Kürdi* adlı eserden haberdarız (Albayrak, 1996: 2007). Ömer Avni, İstanbul'da yayımlanan *Kürd Teavün ve Terakkî Gazetesi*'ne bu ve başka bir eserine dair

bir telgraf göndermiş, gazetenin altıncı sayısında (27 Kanunievvel 1324/9 Ocak 1909) bu telgrafta şöyle cevap verilmiştir:

“Ma’muretul’aziz Mekteb-i Rüşdî-i Askerisi Kavaid-i Osmaniye Muallimi Ömer Avni Efendi:

Telgrafınız alındı. Kavaid-i Lisan-ı Kürdî ve Edebi Tatbikat Numûnesi namındaki eserleriniz henüz gelmedi. Himmetinize teşekkür ve gazetemize tefrika ve sonra da kitab şeklinde tab’edilmek üzere, heman göndermenizi temennî ve intizar ederiz.” (Bozarslan, 1998: 303).

Araştırmacı Sadık Albayrak, bizzat gördüğü bu eserin mukaddimesini ve Muhammed Kemalettin Harputî’nin ona dair yazısını Latin harflerine aktarmıştır (1996: 207-209). Ancak kitabın orijinali maalesef kayıptır.

ESERİN SİYASÎ ÖNEMİ

Buraya kadar Osmanlı Devleti’nde iki dilli bir ilmihâl kitabının basımı oldukça normal ve -yıllarca Kürtçe’yi yasaklayan Türkiye Cumhuriyeti’ne kıyasla⁹- gayet demokratik görünüyor. Ancak Selim

METİN

Türkçe’den Kürd Lisânına Mütercem İlmihâldir kitabının giriş kısmının transkripsiyonu aşağıdadır. Kitaptaki sıraya göre başlıkların önce Türkçesi hemen altında da Kürtçesi yer almaktadır. Böylece iki dilin karşılaştırılması da mümkün olacaktır. Kitabın sayfa numaraları metinde [] içinde gösterilmiştir. Orijinal metinde herhangi bir noktalama işareti kullanılmamıştır, biz de hiçbir işaret eklemesinde bulunmadık.

KİTABININ GİRİŞ KISMININ TRANSKRİPSİYONU: TÜRKÇESİ

[2] Bismillâhirrahmânirrahîm

Elhamdulillâhi rabbi’l-âlemîn vessalâtu vesselâmu ‘alâ seyyidînâ Muhammedin ve ‘alâ âlihi ve eshâbihi ecme’in ammâ ba’du ma’lûm ola ki bu ‘âlem yok iken Allâh te’âlâ hazretleri anı yokdan var itdi ve Hazret-i Âdem ‘aleyhisselâmı topraktan yaratdı ve anın zürriyeti olan Benî Âdemle bu dünyâyı müzeyyen eyledi ve Benî Âdeme gerek dünyâca ve gerek âhiretce lâzım olan şeyleri bildirmek için içlerinden ba’zılarına peygamberlik ihsân eyledi [4] ve peygamberân-ı ‘izâm ‘aleyhimussalâtu vesselâm hazerâtına efdal-i melâ’ike-i kirâm olan Cibrâ’îl ‘aleyhisselâm vâsıtasıyla ahkâm-ı şer’iyye-i ilâhiyyesini bildirdi ânlar dahi ol ahkâmı Cibrâ’îl-i Emînin getürdüğü gibi ümmetlerine bildirdiler ve cümle peygamberlerin evveli Âdem ‘aleyhisselâm ve âhiri bizim peygamberimiz Muhammed Mustafâ sallallâhu te’âlâ ‘aleyhi vesellem efendimizdir ve ikisinin arasında çok peygamberler gelüb geçmiştir anların sayısını ancak Allâh te’âlâ bilür

fakat Kur’ân-ı Kerîmde yigirmi beş peygamber-i ‘azîmu’ş-şânın ism-i şerîfleri bildirilmiştir [6] Âdem İdrîs Nûh Hûd Sâlih İbrâhîm Lût İsmâ’îl İshâk Ya’kûb Yûsuf Eyyûb Şu’ayb Mûsâ Hârûn Zülkifl Dâvud Süleymân İlyâs Elyasa’ Yûnus Zekeriyâ Yahyâ İ’sâ Muhammed ‘aleyhimussalâtu vesselâmdir ammâ ‘Üzeyr Lokmân Zülkarneyn bu üçünde ihtilâf olunmuşdur ba’zı ‘ulemâ nebîdir didiler ba’zı ‘ulemâ velîdir didiler cümle peygamberlerin âhiri bizim peygamberimiz Hazret-i Muhammed Mustafâ sallallâhu te’âlâ ‘aleyhi vesellemdir ki ana Kur’ân-ı Kerîm nâzil olub cümle peygamberlerin hâtimi ve âhîrzamân peygamberidir ki andan sonra kıyâmete kadar peygamber gelmeyecektir [8] Allâh te’âlâdan getürdüğü şeyleri bilüb inanmağa îmân ve İslâm dinür ki kalb ile tasdik ve dil ile ikrâr itmekdir tasdîka ya’nî inanmağa müte’allik olan ahkâm-ı ilâhiyyeye dîn ve millet dinür ve a’mâla ya’nî işlemeğe müte’allik olan ahkâm-ı ilâhiyyeye şer’at dinür imdi îmânın esâsı ve farzları ve şartları bu zikir olunacak altı şeydir ki âmentu billâhi ve melâiketihî ve kütübihî ve rusulihî ve l-yevmîl-âhiri ve bil-kaderi hayrihi ve şerrihi minallahî te’âlâ ya’nî Allâh te’âlâ hazretlerine ve meleklerine ve kitâblarına ve peygamberlerine ve âhîret gününe ve hayır ve şer Allâh te’âlânın kazâ ve kaderiyle olduğuna inandım ve îmân getürdüm dimekdir

Deringil'in (2007: 111-112) II. Abdülhamid dönemi hakkındaki aşağıdaki paragrafı haddinden fazla iyimser görünen bu havaya kuşku tozları serpiyor:

"Doğu Anadolu vilayetlerinde redif kuvvetleri olan Hamidiye Alayları'nda askerlik hizmeti yapan Kürtlere de, masrafları Hazine-i Hassa-i Şâhâne'den karşılanmak üzere okullar ve camiler kurulmak yoluyla 'doğru' dinin öğretilmesi gerekiyordu (BBA Y.Mtv 65/68; 17 Muharrem 1330 / 11 Ağustos 1892. Hazine-i Hassa-i Şâhâne). 'Doğru yoldan sapmış' olarak tanımlanan Kürtlerin, Türkçe ve Kürtçe olarak basılarak Kürt topluluğa dağıtılacak 'dinsel kılavuzlar'ın (ilm-i hal) basımı ve dağıtımı yoluyla bizaya getirilmesi gerekiyordu. (BBA Ayniyat Defteri, no. 1423; 19 Mayıs 1307 / 1 Haziran 1891, s. 172)"

Osmanlı Devleti, Hamidiye Alayları'nda görevli Kürtleri ilmihâl kitaplarıyla mı ıslah etmeyi planlıyordu? II. Abdülhamid ve onun Panislamizm

politikası, Hamidiye Alayları, Aşiret Mektebi¹⁰, Türkçe-Kürtçe bir ilmihâl ve yukarıdaki alıntıda verilen bilgiler birbirini tamamlıyor görünmektedir. Nitekim II. Abdülhamid'in "Tashih-i akaid" politikasını Sünnî İslam kimliği taşımayan Yezidi, Kızılbaş ve Nuseyri gibi gruplara da uyguladığı görülüyor (Deringil, 2007: 95-96). Ancak elimizdeki ilmihâl kesinlikle Deringil'in tespit ettiği politikanın ürünüdür diyemiyoruz. Zira elimizde bunun başka bir örneği yok. Aynı dönemde Diyarbekir'de de bir vilayet matbaası vardı, ancak onda bu bağlamda bir şey basılmadığını görüyoruz. Ayrıca ilmihâlin nasıl kullanıldığını da şu an bilmiyoruz. İlmihâlin Kürt çocuklarına İslam dinini öğretmek için basıldığı belirtiliyor ancak bu nasıl yapıldı? Acaba okullarda ya da medreselerde ders kitabı olarak mı okutuldu, yoksa Deringil'in belirttiği gibi halka mı dağıtıldı? Bu sorular da cevaplanmayı bekliyor.

KİTABININ GİRİŞ KISMININ TRANSKRİPSİYONU: KÜRTÇESİ

[3] Bismillahirrehmanirrehîm

Hemid le rebbî 'alemê ra karekefî le (Xudê) rehmê le mu'mînan du'a le melekan istîxfar we le meşequetê dunê we axiretê xillas bû'în le ser peyxamberê me Hezretî Muhammed (sellallahu 'aleyhî wesellem) bî we le ser meriyê malê we eshabê peyxamberê me gîştîyan bî na bi şû va bizanın kî 'alemî va berê tunne wû (Xudê) 'alem le tunnetiyê çêkir Hezretî Adem 'aleyhîselam kê le axê çêkir Benî Adem zurriyetê Hezretî Adem e (Xudê) bi Benî Adem zînet da dunê va denav Benî Adem da kê peyxamberlixê baxşîşî hinekan kir kî [5] gerek le dunê va gerek le axiretê ra kî çî gerek kî ew peyxamberana xeber bi Benî Adem din (Xudê) emrê şera'etê xa be (Cebra'îl) 'aleyhîselam kî (Cebra'îl) girê melekan e xeber da peyxamberan ('aleyhîmusselatu wesselam) wan peyxamberan kê ew emrê şera'etê notula kî (Cebra'îl) anî wer xeber dane ummetê xa le gîştî peyxamberan ê pêşî Adem 'aleyhîselam e ê paşîkê peyxamberê me Muhammed Mustefa sellallahu te'ala 'aleyhî we sellem e de aralixê her du peyxamberê va da pir

peyxamber hatine çû'ûne sayê wana encaq Ellah bizanî himma de Qur'anî Kerîmê da navê bîstî penc peyxamberan ê beyan biye ew bîstî pancan kê [7] Adem İdrîs Nûh Hûd Salih İbrahim Lût İsmâ'îl İshaq Ye'qûb Yûsuf Eyyûb Şu'eyb Mûsa Harûn Zulkifl Dawûd Suleyman İlyas Elyese' Yûnus Zekeriyya Yehya İsa Muhammed 'aleyhîmusselatu wesselam in ◉ himma ('Uzeyr Loqman Zulqerneyn) le her sîwa ra îxtîlafê biye le 'uleman hinekan ê gotiye vana nebîne hinekan ê gotiye vana velîne paş gîşt peyxamberan peyxamberê me Hezretî Muhammed Mustefa sellallahu te'ala 'aleyhî we selle[m] e kî lê ra Qur'anî Kerîm dahat peyxamberê me songiye ye kî bi şû va hitta qiyametê tu peyxamber na'ên [9] peyxamber de terefê Ellah da kî çî aniye eger kî yekî zanî we înakir be viyan ra îman İslam debên kî be qelbî xa îna we be zimanî xa îqrar bêkî be hukmê (Xudê) cihetê kî merê pê îna dekî (dîn û millet) debên be cihetê kî merê pê 'emel dekî (şerî'et) debên îşte kokê we ferzê we şertê îmanê şeş in ew şeşanakê ê de nav Amentuyê da zikir bûne ◉ Amentu billahî we mela'iketihî we kutubihî we rusilihî we'l-yewmî'l-axirî we bi'l-qederî xeyrihî we şerrihî minellahî te'ala we'l-be'sî be'de'l-mewt yanê be Ellah te'ala we be melekan we be kîtaban we be peyxamberanî Ellah we royê axiretê min înakir we îman anî xeyr û şer gîştê bi qeza we be qederê Heq te'ala ne min înakir we îman aniye

SONUÇ

Bu yazıyla amacımız öncelikle araştırmacıları *Türkçe'den Kürd Lisânına Mütercem İlmihâldir* adlı eserden haberdar etmek, bildiklerimizi ve sorularımızı paylaşmaktır. Araştırmalar derinleştikçe soruların cevap bulacağı ve Kürtçe'nin karanlıkta

kalmış eserlerinin gün yüzüne çıkmasıyla Kürt dili ve edebiyatı tarihi hakkındaki bilgilerimizde önemli değişiklikler olacağı muhakkaktır. ●

* Mardin Artuklu Üniversitesi,
Yaşayan Diller Enstitüsü,
Kürt Dili ve Kültürü Anabilim Dalı,
Yüksek Lisans Öğrencisi

KAYNAKLAR

- Akpınar, A., Rogan, Eugene L. (2011), *Aşiret Mektep Devlet Osmanlı Devleti'nde Aşiret Mektebi*, İstanbul: Aram.
- Albayrak, Sadık (1996), *Son Devir Osmanlı Uleması*, c.4, İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi.
- Bayrak, Mehmet, (2005), *Alevî-Bektaşî Edebiyatında Ermeni Âşıkları [Aşuğlar]*, Ankara: Özge.
- Bozarslan, M. Emîn, (1998), *Kürd Teavün ve Terakkî Gazetesi Kovara Kurdî-Tirkî 1908-1909*, Uppsala: Deng
- Deringil, Selim, (2007), *İktidarın Sembolleri ve İdeoloji: II. Abdülhamid Dönemi (1876-1909)*, çev. Gül Çağalı Güven, 3. baskı, İstanbul: YKY.
- Hassanpour, Amir, (2005), *Kürdistan'da Dil ve Milliyetçilik (1918-1985)*, İstanbul: Avesta.
- Kılıç, Rüya, (2006), *Osmanlı Devletinde Yönetim-Nakşibendi İlişkisine Farklı Bir Bakış: Hâlidî Sürgünleri, Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, sayı:17, ss. 103-119.
- Malmısani, (1999), *Kürt Teavün ve Terakkî Gazetesi*, İstanbul: Avesta

- Malmısani, (2010), *Yirminci Yüzyılın Başında Diyarbekir'de Kürt Ulusçuluğu (1900-1920)*, İstanbul: Vate.
- Malmısani, (2011), *Türkiye ve Suriye'de Kürtçe Kitap Yayıncılığının Dünü ve Bugünü*, İstanbul: Vate.
- Malmısani, Mehmet (1988), *Osmanlı Döneminde Yazılan Kürtçe Eserler Üzerine, Tarih ve Toplum*, sayı: 54, ss. 59-63.
- Mele Mehmûdê Bazidî, (2010), *Adat û Rusûmatnameê Ekradiye*, yayıma hazırlayan: Jan Dost, İstanbul: Nûbihar.
- M. Mahmut Beyazîdî, (1979), *Adetên Kurdistan*, Den Haag, Hollanda. (PDF'i için bkz. <http://bnk.institutkurde.org/images/pdf/3ZF1QGWVPH.pdf>).
- M. Seyfettin Özege, (1977), *Eski Harflerle Basılmış Türkçe Eserler Kataloğu*, c.4, İstanbul
- Osmanlı Kürdistanı-Kurdistan Osmanî*, (2011) hazırlayan: Kürdoloji Çalışmaları Grubu, İstanbul: bgst.
- Rohat, (1991), *Kürdoloji Bilimi'nin 200 Yıllık Geçmişi (1787-1987)*, İstanbul:Deng.
- Tarih Çevirme Kılavuzu, <http://193.255.138.2/takvim.asp>

DİPNOTLAR

- 1 İlmihal, M. Seyfettin Özege'nin *Eski Harflerle Basılmış Türkçe Eserler Kataloğu*'nda 21636 koduyla kayıtlıdır (1977: 1913).
- 2 Bilindiği üzere Sünnî İslam inancının dört amel mezhebi vardır: Hanefî, Şafîî, Malikî ve Hanbelî. Sünnî Kürtlerin büyük çoğunluğu Şafîî mezhebine mensuptur ancak bilhassa Semsûr/Adıyaman, Elezîz/Elaziğ ve Meletî/ Malatya çevresinde önemli sayıda Hanefî Kürt bulunmaktadır.
- 3 Osmanlı Devleti ile Nakşibendî tarikati arasında ilişkiler için bkz. (Kılıç, 2006: 105-106)
- 4 Osmanlı dönemindeki Kürtçe İncil çevirileri için bkz. (Malmısani, 1988: 59); (Bayrak, 2005, 65-66). Malmısani ve Bayrak'ın çalışmalarında ismi geçmeyen 1856 basımı İncil için bkz. <http://copac.ac.uk/search?keyword=Kurdish&rn=7>, 07.12.2012.
- 5 Malmısani ve Bayrak'ın çalışmalarında ismi geçmeyen bu kitabın künyesi ve dijitali için bkz. <http://catalog.hathitrust.org/Record/011635689>, 07.12.2012.

- 6 Ermeni Harfli bu Kürtçe ilahilerin bir kısmının Latin harflerine aktarımı için bkz. (Bayrak, 2005, 702-705).
- 7 Osmanlı Kürdistanı kavramı hakkında detaylı bilgi ve çeşitli tarihî kaynaklarda kullanımına örnek için bkz. *Osmanlı Kürdistanı-Kurdistan Osmanî*, Hazırlayan: Kürdoloji Çalışmaları Grubu, bgst Yayınları, İstanbul, 2011. Mamuretülaziz vilayetinin Osmanlı Kürdistanı'ndaki yeri için bkz. age., s. 208-210.
- 8 Bu tarih, araştırmacı M.B. Rodenko'nun Leningrad Kütüphanesi'nde görüp incelediği ve bizzat Mele Mehmûdê Bazidî tarafından kaleme alınmış elyazmasının tarihidir. Rodenko'nun ilgili yazısının Kürtçe tercümesi için bkz. (Mele Mehmûdê Bazidî, 2010: 204-210); (M. Mahmut Beyazîdî, 1979: I-III).
- 9 Amir Hassanpour, Türkiye Cumhuriyeti'nin Kürtçe'ye yönelik dil politikasını linguicide (dilkırım) ve linguistic genocide (dilsel jenosit) olarak tanımlıyor (2005: 229).
- 10 II. Abdülhamid döneminin genel özelliklerinin kısa bir değerlendirmesi için bkz. (Akpınar-Rogan, 2001: 68-73).